

**PRETORYENİZMİN SÜREKLİLİĞİ AÇISINDAN LATİN AMERİKA VE
TÜRKİYE'DEKİ ASKERİ DARBELER: 1960-1980**

**MILITARY COUPS IN THE LATIN AMERICA AND TURKEY IN TERMS OF THE
CONTINUITY OF PRAETORIANISM: 1960-1980**

Öz

Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri, askerî darbelerin gerçekleşmesi açısından pretoryen bir geleneğe sahiptir. Bu çalışmada, 1960-1980 sürecinde, Latin Amerika ve Türkiye'deki askerî darbeler ya da askerî rejimler arasındaki benzerliklerin yahut farklılıkların tespiti yapılmaya çalışılacaktır. Soğuk Savaş nedeniyle ABD, hem Latin Amerika ülkeleri hem de Türkiye üzerindeki nüfuzunu korumuştur. 1960-1980 sürecinde, Latin Amerika'da ve Türkiye'de, kısmen -eski tip- ya da tamamen -yeni tip- bürokratik otoriter nitelikte askerî rejimler kurulmuştur. Latin Amerika ve Türkiye'deki yeni tip bürokratik otoriter rejimler, ABD'nin kapitalist sistemine eklenmek adına, nüfuzu altında bulundurduğu ülkelerin ekonomilerine müdahale etmiştir. Dolayısıyla bu ülkelerde siyaseten değil ama ekonomik olarak bir rejim değişikliği yapılmasında rol almıştır. Diğer bir deyişle, iç ticarete yönelik kalkınma politikalarından dış ticarete yönelik neoliberal politikalara geçişi kolaylaştırmıştır. Oysa tersine, eski tip bürokratik otoriter rejimler, ekonomik olarak bir rejim değişikliğini amaçlamamıştır. Öte yandan Latin Amerika'da gerçekleşen darbelerin her birini, Türkiye'dekilerle karşılaştırmak da mümkün değildir. Bu yüzden çalışmada eklektik bir bakış açısından yararlanılmıştır.

Sacit YARIMOĞLU*

* Dr.

E-posta/E-mail:

sacityarimoglu@gmail.com

Orcid: 0000-0001-5366-6680

Başvuru/Submitted: 13.01.2022

Kabul/Accepted : 19.02.2022

Anahtar Kelimeler: Pretoryenizm, Latin Amerika, Türkiye, Askerî Rejimler, Bürokratik-otoritarizm.

Abstract

Turkey and Latin American countries have a pretorian tradition in terms of realizing military coups. In this study, it will be tried to determine the similarities or differences between the military coups or the military regimes in Latin America and Turkey during the 1960-1980 period. Owing to the Cold War, the United States maintained influence over both Latin American countries and Turkey. In the period of 1960-1980, bureaucratic authoritarian military regimes were established partially -old type- or completely -new type- in Latin America and Turkey. The new type bureaucratic authoritarian regimes in Latin America and Turkey interfered the economies of the countries under their influence in order to be integrate into the capitalist system of the USA. Accordingly, they played a role in the change of regime in these countries, not politically but economically. In other words, they facilitated the transition from development policies for domestic trade to neoliberal policies for foreign trade. Conversely, the old type -partially- bureaucratic authoritarian regimes did not aim at a regime change economically. On the other hand, it is not possible to compare each and every one of the coups in Latin America with those in Turkey. That's why an eclectic perspective was used in the study.

Keywords: Praetorianism, Latin America, Turkey, Military Regimes, Bureaucratic Authoritarianism.

Giriş

Geriyeye dönük bir bakış açısından askerî darbeler, hem Latin Amerika’da hem de Türkiye’de örnekleri birçok defa görülen gelişmelerdir. Askerî darbelerin başarıyla gerçekleşmesi, ardından orada nasıl bir rejimin kurulacağı türünden bir soruyu akıllara getirecektir. Bu çalışmada, darbeler sonrasında kurulacak olan askerî rejimlerin ülke yönetimlerine ne yönde etki edeceğinin cevapları aranacaktır. Bu açıdan daha çok askerî rejimlerin sebep olduğu ekonomik etkilerin izleri sürülecektir. Çalışmanın birinci bölümünde, açıklama anahtarını oluşturmak için pretoryenizm kavramı tanımlanacak ve çalışma kapsamındaki askerî darbeler açısından söz konusu ülkelerdeki pretoryen orduların nitelikleri belirtilmeye çalışılacaktır. Ardından Latin Amerika ve Türkiye’de kurulan bürokratik otoriter yönetimlerin bir sınıflandırılmasına yer verilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye’deki pretoryen geleneğin tarihsel arka planından bahsedilecektir. Bunun, ele alınan konu açısından önemi, Türkiye’den farklı olarak Latin Amerika ülkelerinde askerî diktatörlüğün büyük oranda yerleşikliğidir.

Çalışmanın üçüncü kısmında ise farklı askerî darbe örnekleri karşılaştırmalı bir bakış açısından hareket edilerek incelenecektir. Bu doğrultuda çalışmada, bürokratik nitelikte olan ve olmayan askerî rejimlerin bir ayrımına yer vermek, Türkiye’deki askerî yönetimlerin ise, Latin Amerika’daki bazı örneklerle karşılaştırıldığında, onlara hangi noktalarda benzediği ya da onlardan farklılaştığı ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmanın kapsamı ise 1960-1980 süreciyle sınırlanmıştır. Bu yönde bir sınırlamanın nedeni, bürokratik otoriter rejimlerin, etkilerini daha çok bu süreçte göstermiş olmalarıdır. Bu çalışmada, 1960-1980 arasında Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen bütün darbelere yer vermek imkân dahilinde olmadığından, Türkiye ve Latin Amerika ülkelerindeki askerî darbeler ve kurulan askerî rejimler açısından eklektik bir bakış açısından yararlanılacaktır.

1. Pretoryenizm ve Bürokratik Otoriter Rejimler

Pretoryen kavramı, Roma İmparatorluğu döneminde İmparatoru korumakla görevli askerler için kullanılmıştır. Bu askerler, M.S. üçüncü yüzyılda hizmet ettikleri kişileri yönetimden düşürüp, yerine istedikleri bir kişiyi getirme hakkını kendilerinde görmüştü. O günden bugüne pretoryen kavramı, Siyaset Bilimci Maurice Duverger’in, Fransız düşünür Émile Littré üzerinden aktardığı gibi “*hükümetleri kuran ve yıkan askerî topluluklar*” için kullanıldı. Askerlerin sebep oldukları bu davranış şekli, keyfi ve onların kendi yararınaydı. Bu yüzden Duverger, rejimin adını “*teknik bir diktatörlük*” olarak koydu. Sonuçta askerler, ülkeyi korumak adına kendilerine verilen güç ve yetkiyi kötüye kullanarak, pretoryen bir diktatörlüğün/rejimin kurulmasına neden olacaktı (1965:6-7). Duverger, bu kavramdan, 1959 Fransa’sındaki siyasi ortamın etkisiyle Başkan Charles De Gaulle’e karşı bir darbe yapılması yönünde tehditler hissedildiği bir sırada bahsetmiştir. Ahmet İnsel’in belirttiği üzere pretoryen kavramının modern anlamda kullanımı 1960’lı yılların sonlarında artmıştır (1999:160).

Amos Perlmutter ise pretoryenizmi, geleneksel ve modern pretoryenizm olarak ikiye ayırır. Geleneksel pretoryenizme örnek olarak yukarıdaki Roma İmparatorluğu örneği uygundur. Modern pretoryenizm ise siyasal ortam ve sivil kurumlar üzerinde asker’in baskın olduğu bir rejimi ifade eder. İkisi arasındaki farklara kısmi olarak değinmek gerekirse; geleneksel pretoryenizm, askerlerin siyasal seçkinler ya da sistemin kurumlarıyla olan ilişkilerinin geleneksel bir zeminden hareketle düzenlenmesidir. Oysa modern pretoryenizmde bu ilişki rasyonel bir temelden hareketle, hukuki biçimde şekillenir. Geleneksel pretoryenizmde, asker profesyonel değildir ama modern pretoryenizmde profesyoneldir¹ (Perlmutter, 1969:383-385; Örs, 1996:10). Bir ülkede siyasal otoritenin yerini, Latin Amerika’da örneklerine sıkça rastlanılan, kimi zaman kendi içinde çoğulcu bir yapı halinde de varlık gösterebilen, Ahmet İnsel’in Alain Rouquié’den aktardığı üzere “*asker partileri*”nin aldığı durumlar, yine İnsel’in Perlmutter’den aktardığı üzere “*pretoryen devlet*”in bir ifadesidir (1999:146-147). Bu arada askerî rejimlerin niteliklerini daha iyi anlamlandırılabilmesi adına ordu türlerine de kısaca değinmek gerekir.

Amos Perlmutter, pretoryen orduları “*hakem*” tipi ve “*yönetici*” tip ordu olmak üzere ikiye ayırır. Hakem tipi ordunun mevcut siyasi rejimi değiştirmek yönünde bir amacı yoktur. Askerî profesyonellik, bu tip ordu üyeleri için önem arz eder. Yönetici türdeki ordular ise daha katı bir şekilde hükmeder ve mevcut rejimi değiştirme isteğinde olabilir. Sivil siyasete güvensizlik, bu anlayışın temelinde yatar. Bu yüzden yönetici tip ordu, uzlaşmaz bir tavırla askerî yönetim yanlısıdır (Örs, 1996:12-15; Perlmutter, 1969:392-394). Diğer yandan Latin Amerika'daki ya da Türkiye'deki askerî darbeleri incelerken hangi yaklaşımların kullanıldığı da, aşağıda yer verilecek tespitleri anlamak açısından önemlidir.

Bu yaklaşımlardan birincisi, askerlerin iktidarda “*arabulucu-düzenleyici*” nitelikte görüldüğü “*geleneksel-yetkeci*” anlayıştır (Heper ve diğerleri, 1977:72-74). Bu yaklaşım “*siyasi kalkınma ve modernleşme*” arasında neden sonuç ilişkisinin kurulması sonucunda oluşmuştur. Bu görüşü savunanlar, iktisadi kalkınmaya bağlı toplumsal gelişmenin, geleneksel toplum yapısının çözülmesi ve ardından ABD ya da Avrupa'nın gelişmiş ülkelerindeki gibi modernleşmeye neden olacağı düşüncesindedir. Bu görüşlerin 1970'lerde önemini kaybettiği görülmüştür. Çünkü Latin Amerika ülkeleri haricinde, Ortadoğu, Asya, Afrika gibi bölgelerde de kalkınma seviyesini yakalayan ülkelerden, anayasal demokratik düzeni kuranlar olmuş, fakat bu sonuç süreklilik arz etmemiştir. Bu yüzden söz konusu ülkelerde ya otoriter rejimler kurulmuş ya da yönetimler, askerler ve siviller arasında paylaşılmıştır (Sayarı ve Bilgin, 2015:11-14). Dolayısıyla bu konuda yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmuştur. Daha çok Latin Amerikalı siyaset bilimcilerin ortaya attığı bu görüşlerden ilki “*bağımlılık teorisi*”dir. Bu yaklaşımda kalkınmacı anlayışın tersine dış aktörlere odaklanılmış, ülkelerin az gelişmişliği, onların kaynaklarını sömüren, askerî darbeler ve çok uluslu şirketler yoluyla onları güçsüz bırakan sanayileşmiş ülkelere mal edilmiştir. Örneğin ABD, Latin Amerika ülkeleri için bu nitelikte bir ülkedir (Sayarı ve Bilgin, 2015:14-15). Bu doğrultuda bir diğer yaklaşım, 1970'lerde Arjantinli siyaset bilimci Guillermo O'Donnell tarafından geliştirilen “*bürokratik-otoritarizm*”dir. Bu bakış açısı, ithal ikameci bir görüşten hareketle, ithalata karşı yüksek gümrük duvarları koyarak üretimin yurt içinde yapılmasıyla ilgilidir. Söz konusu yaklaşıma göre az gelişmiş ülkelerdeki darbelerin nedeni, sürdürülebilir nitelikte görülmeyen ekonomik kalkınma politikalarının yarattığı istikrarsızlıktandır (Sayarı ve Bilgin, 2015:15). Ergun Özbudun, darbelerden sonra kurulan bürokratik otoriter rejimlerin belli başlı özelliklerini, O'Donnell üzerinden şu şekilde aktarmıştır:

- (a) Rejim, tekelleşmiş ve uluslararasılaşmış yüksek burjuvazinin hâkimiyetinin teminatıdır.
- (b) Kanun ve düzen hâkimiyetini yeniden kurmak için ordu, ekonomiyi normalleştirmek için de ekonomi teknokratları belirleyici rol oynamaktadır.
- (c) Bu amaçla, popülist koalisyon döneminde siyasal bakımdan güçlenmiş olan halk sektörü (sanayi işçileri sınıfı), örgütleri etkisiz kılınarak pasifleştirilmiş ve baskı altına alınmıştır.
- (d) Siyasal demokrasi kurumları ve yöntemleri ortadan kaldırılmıştır.
- (e) Halk sektörünün ekonomik açıdan da dışlanması suretiyle, büyük özel sermaye tekellerini ve bazı devlet kurumlarını yararlandıracak bir ekonomik politika izlenerek, gelir eşitsizliklerinin artmasına yol açılmıştır.
- (f) Üretim yapısı, giderek uluslararası nitelik almıştır.
- (g) Sosyal sorunlara, sözde tarafsız ve objektif teknik rasyonellik kriterleri ile bakılarak, bunların siyasal alan dışına çıkarılmasına çalışılmıştır (2016:20-21).

Bürokratik otoriter askerî rejimler yirminci yüzyıl Latin Amerika'sında yaygındır. Bu rejimlerin 1960'dan önce kurulanları ve 1960'dan 1980'e kadar olanları, sırasıyla eski ve yeni tip bürokratik askerî rejimler olarak adlandırılmıştır. Buna göre eski tip ordu sınıflandırmaları daha çok arabulucu ve hakem tipi ordulara tekabül eder. Çoğunlukla anayasal kriz ortamında ortaya çıkan eski tip bürokratik rejimlerde, ordunun, “*yeni bir ekonomik ve siyasal rejim yaratma*” hedefi yoktur. Kamuoyu, ordunun yönelimlerini şekillendirebilir güçtedir. Ordu, belli bir aşamadan sonra yönetimi sivillere teslim etme düşüncesindedir ve yönetimin anayasal esaslara bağlılığının

da farkındadır (Özbudun, 2016:18). Brezilya’da gerçekleşen 1930, 1945 ve 1954 darbeleri bu niteliktedir. Üç darbeden sonra da başkanlar ya anayasaya uygun bir şekilde belirlenmiş ya da seçimle göreve gelmiştir. Yani komiteciler, kurallara da bir ölçüde sadık kalarak, kendi içlerinden ya da istedikleri bir kişiyi başkan yapmamıştır. Brezilya ordusu bu dönemde daha çok hakem tipi ordu özellikleri göstermiştir (Kılıç, 2013:56).

1960-1980 sürecindeki yeni tip bürokratik-otoriter rejimlerde ise asıl amaç bir anayasal krizi çözmek olmayıp mevcut ekonomik, siyasal ve sosyal sistemde değişiklikler yapmaktır. Gerçekleştirilmesi gereken reformlar ise uzun süreler gerektirecektir ve bu kez asker bürokratlar, Latin Amerika’da örnekleri sıkça görüldüğü gibi 1960 öncesinden farklı olarak uzun süreli iktidarlar kuracaktır. Ayrıca oluşturulan rejimle, eski tip askerî yönetimlerin tersine, toplum üzerinde baskı ve gerekirse şiddet uygulamaktan kaçınılmaz (Özbudun, 2016:21). Heper, Göksu ve Öcal’ın, Latin Amerika’daki askerî rejimlerin sürekliliğini inceleyen Dale L. Johnson üzerinden aktardığı gibi, aslında yukarıdakilerden de çok farklı olmayan bir diğer yaklaşım, “*yeni sömürgeci-yetkeci*” anlayıştır. Buna göre darbeler sonucunda Latin Amerika’da kurulan askerî rejimler; birincisi, eski tip bürokratik otoriter yaklaşıma daha yakın nitelikteki “*halkçı-kitlesele-reformist*” ve ikincisi, yeni tip bürokratik otoriter yaklaşıma daha yakın nitelikteki “*reaksyioner-yetkeci*” anlayıştır. Birinci anlayışta “*yeniden dağıtımci*” bir ekonomi politikası sonucunda kitlelerin çıkarları esas alınırken, ikinci yaklaşımda daha dar çerçevedeki grupların çıkarları öncelikli görülür. Kamucu-reformist yönetimlerin mevcut yapıyı değiştirmeden izlediği politikalar, Latin Amerika ülkelerinde ekonomik istikrarsızlığa neden olmuştur. Orta sınıfların desteğinin kaybedildiği bu gibi durumlarda, daha radikal değişiklikler yapabilecek, yeni tipte askerî rejimler kurulacaktır. Fakat Johnson’un bu yaklaşımı, Latin Amerika ülkelerinin siyasal yapısı ve oradaki orduların kurumsal özellikleri incelenmediği için, Heper, Göksu ve Öcal tarafından yetersiz görülmüştür (1977:75-76).

2. Latin Amerika ve Türkiye’de 1960-1980 Sürecinin Arka Planı

ABD, kuruluş tarihi olan 1776’da yayımlanan Bağımsızlık Bildirgesi’nden sonra, topraklarını genişletmiştir. Latin Amerika bölgesi de ABD’nin bu yayılım alanından bağımsız değildir. ABD’nin yayılması, bölgede toprak alma şeklinde değil, Soğuk Savaş dönemindeki gibi bölgede nüfuzunu hissettirmek şeklinde olmuştur (Erhan, 2013:82). ABD tarafından 1823 yılında yayımlanan Monroe Doktrini’nin amaçlarından biri, Avrupa’nın, Latin Amerika’nın da dahil olduğu coğrafi bölgeyle ilgilenmesine ya da bölgeyi sömürgeleştirmesine izin vermemektir. Nitekim ABD, yaklaşık yüz yıl boyunca bu amacına sadık kaldı ve Amerika kıtasından çıkmadı (Keskin, 2008:527). 1932 yılından sonra ise, Latin Amerika ülkelerinden kendine yansıyan olumsuz düşünceleri kırmak için bu devletlerle “*iyi komşuluk politikası*” izleme kararı aldı. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise, amacı kıtanın her yerindeki Amerikan ülkeleri arasında dayanışmayı sağlamak olan “*Amerikan Devletleri Teşkilatı*” -OAS- kuruldu. Fakat bu örgüt, ABD çıkarlarının yansıtıldığı bir kuruluş olmaktan öteye gidemeyecekti (Sander, 2008:437-438).

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonunda, en güçlü devlet konumundaydı ve mevcut uluslararası düzeni korumakta kararlıydı. Bunun için Sovyet etki alanını zayıflatmak gerekti. Bu dönemdeki Amerikan Dış Politikası da “*Sovyetler Birliği’ni Çevreleme Politikası*” üzerine kuruldu. Türkiye, Sovyet sınırlarına yakın bir ülke olarak Yunanistan’la birlikte, ABD tarafından kendi saflarına çekilmesi gereken ülkelerden biri olarak görüldü. Bu yüzden 1947’deki Truman Doktrini ve Marshall Planı doğrultusunda yapılan maddi ya da araç-gereç türünden yardımları, ABD’nin bölgedeki çıkarları açısından değerlendirmek gerekir (Sander, 2008:255-260). Zaten Türkiye’deki siyasi seçkinler açısından da Amerika, etkisi ve gücüyle bir rol modelidir. Nitekim DP’nin 1950’lerin başlarında Amerika’dan aldığı ekonomik yardımlar, partinin, 1950’lerin ilk yarısındaki çıkışında büyük rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra BM, 1952’de ise NATO üyesi olan bir Türkiye, Soğuk Savaş’ta tarafını belli etmiştir. Yardımlar çoğunlukla maddi

temelli olsa da, ABD tarafından yardımlarla yapılmak istenen şey, Sovyetlere karşı manevi yönde, antikomünist bir tavrın gösterilmesidir (Bora, 2016:154-159).

1880'lerden sonra Monroe doktrinini uygulama konusunda titiz davranan ABD, dönemin dışişleri bakanı James Blain'in katkılarıyla "*Amerikan Devlet Kongresi*"ni toplamıştır. Burada amaç, Pan-Amerikancı bir siyaset doğrultusunda, Latin Amerika üzerindeki denetimi sağlamak için oradaki ekonomik nüfuzu daha da arttırmaktır. Bu bağlamda ABD tarafından antlaşmalar, yatırımlar ve benzeri yollarla birçok girişimde bulunulmuştur (Erhan, 2013:85-91). Latin Amerika ülkeleri, muz, kahve, şeker, et, maden türünden birçok ürün ihraç ediyordu. Bu ürünlerin fiyatlarının dünya piyasalarında dalgalanması ise bölge ekonomilerine zarar veriyordu. Diğer yandan başkan Kennedy döneminde Latin Amerika için, "*ilerleme için ittifak*" adlı bir program kapsamında ekonomik yardımlar öngörüldü. Buna göre ABD'nin hedefi bölgeye yatırımlar yapmak ve 1946-1960 arasında bu yardımları fazlaştırmaktı. Ayrıca ABD'nin bölgede yaptığı yatırımlar doğrultusunda uygulamak istediği ekonomik planı desteklemeyen Latin Amerika ülkeleri de vardı. Bu politikalarıyla ABD'nin amacı, 1959 yılında Küba'da gerçekleşene benzeyen "*Castro tipi devrimleri*" engellemektir (Sander, 2008:436-438).

Askerî darbelerin önde gelen sebeplerinden bir tanesi, darbe olan ülkedeki ekonomik koşulların yetersizliğidir. Söz konusu ekonomik geriliğin, kırdan ya da kentte yaşayan kesimler açısından bir ülkenin refah seviyesindeki dengesizlik türünden içsel sebepleri olabilir. Mesela Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi'nin sebeplerinden birini, DP döneminde gelişen ve DP tarafından destek verilen kırsal burjuvaziye karşı, kentsel burjuvazinin bir tepkisi olarak değerlendiren görüşler mevcuttur. Ayrıca askerî darbelerin evrensel anlamda, 1929 ekonomik buhranı gibi örneklerden hareketle ifade edilebilecek dışsal sebepleri de olabilir. Tabii bu neden, daha çok az gelişmiş ülke ekonomileri açısından geçerlidir (Luttwak, 1996:31-37; Daldal, 2004:75-78). Ekonomilerin kötülüğü², bağımsızlıklarından sonra, Latin Amerika ülkelerinde sıkça gerçekleşen ve askerî diktatörlükler yaratan darbelerin de önemli bir sebebi olmuştur (Sander, 2008:436-437).

Söz konusu askerî rejimler sadece Latin Amerika'da değil, herhangi bir coğrafi bölgede de, kısa bir süre için yönetimde kaldığında, bunun adına "*pronunciaemiento*" denmektedir (Duverger, 1965:53). Askerî yönetimler, Latin Amerika bölgesine özgü bir şekilde uzun süreli olduğunda ya da diktatörlük şeklini aldığı anda ise bunun adına "*caudillos*" denmektedir. Bu, aynı zamanda Latin Amerika'da darbenin gerçekleştiği devletin ordusunun, az profesyonelleşmiş üyeleri olduğunu ve ordunun geleneksel pretoryen nitelikler taşıdığını gösterir. Oysa modern pretoryen geleneğe ait ordu, Türkiye'deki gibi daha çok arabulucu ya da hakem tipi ordu özellikleri gösterecektir (Ünsaldı, 2008:257). Türkiye'deki pretoryenizm, Latin Amerika'daki gibi bir pretoryen diktatörlük şeklini almaz fakat Ahmet İnsel'in de belirttiği gibi, merkezinde ordu olan bir "*pretoryen nüfuz*", her daim parlamenter demokrasinin ardında bir tehdit unsuru olarak konumlanır. Bu durum, Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi'nden günümüze, fakat özellikle 1960-1980 sürecinde bir "*vesayet rejimi*"nin var olduğunu gösterir (1997:75-77). Bu da, ordu üyelerinin, ülkelerini koruma misyonunu fazlasıyla üstlenmelerinin bir sonucudur.

Samuel E. Finer, darbeler ile bir ülkenin siyasal kültüründeki gelişmişlik düzeyi arasında bağlantı olduğunu ifade eder. Buna göre hukukun üstünlüğünün kabul edilmesi, kamusal alanda düşüncelerin rahatça ifade edilebilmesi ya da sivil toplumun var olması türünden özellikler, demokratik gelişmişliğin bazı göstergeleridir. Bu kıstasları karşılayamayan ya da bir ölçüde karşılayabilen ülkeler ise "*düşük siyasal kültür*" seviyesine sahiptir. Türkiye ve Arjantin bu gruptaki iki ülkedir. Sivil toplumun nispeten zayıf kaldığı, demokratik kurum ve kuruluşların iyi işletilemediği bu gibi ülkelerde darbelerle karşı topyekûn karşı koyma durumu da yoktur. Örneğin Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi'ni destekleyen bir kesim olduğu gibi, tersine desteklemeyen büyük bir kesim de olmuştur. Ek olarak Finer, Paraguay'ı ise, darbelerin artık normal bir gelişmeymiş gibi kabul edildiği, Türkiye ve Arjantin'den bir derece daha az gelişmiş siyasi kültüre sahip ülke sınıfına koymuştur (2002:87-89). Öte yandan Duverger, Latin Amerika ülkelerindeki halkların,

kişisel iktidarlara uygun bir zihniyet yapısı olduğundan da bahsetmiştir. Söz konusu ülkelerin neredeyse hepsinde; Senato, Temsilciler Meclisi ve benzeri türde demokratik kuruluşlar olsa da kurulan siyasi partiler, genelde şahıslar etrafında toplanmış sadık kişilerden oluşur. Duverger, eski tip, “yarı-demokratik” rejimler olarak adlandırdığı Latin Amerika ülkelerindeki askerî yönetimlerin, tahayyüllerdeki konumunu şu şekilde ifade eder:

Sadakat ayrıca, silâhlı kuvvetlerin de teminatı altındadır. Zira merkezî ve güney Amerikanın Lâtin milletleri, üniformalara, generallere ve askerî ihtişama pek meraklılardır. Her birinin eski bir ananeye dayanan, ziyadesiyle faal orduları vardır. Bu ordular harp yapmadıkları için siyaset yapmaktadırlar. Uzun müddet, başkanları indiren çıkararak bu ordulardı. Şöyle ki başkanın ilk işi ordunun desteğini sağlamaktır. Bu sayede Kongreyi kolayca yola getirebilirdi. Birkaç senedenberi, bilhassa en gelişmiş Lâtin Amerika ülkelerinde işler biraz değişmiştir ama yine de İspanyol ananesinde[n] gelen “pronunciamento”lar ortadan kalkmamıştır (1963:107-110).

Buna karşın, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti’nde de darbe girişimleri olmuştur. Örneğin 1908’de, İTC’nin de etkisiyle Rumeli’deki 3. Ordu’nun İstanbul’a doğru yola çıkma tehdidi, 23 Temmuz 1908’de Sultan Abdülhamit’i, Kanun-i Esasi’yi ilan etmeye zorlamıştır. Bu örnekte yönetime müdahale daha çok dolaylı yollardan olmuştur (İnalçık, 2017:299). 23 Ocak 1913 tarihinde ise İTC, Babîli Baskını ile doğrudan mevcut hükümeti düşürmüştür (Akşin, 2016:77). Böylece Osmanlı Devleti, Bernard Lewis’in de belirttiği gibi, Enver, Talat ve Cemal Paşalar tarafından Birinci Dünya Savaşı’nın biteceği 1918 tarihine kadar “*filî*” bir askerî yönetim tarafından idare edilmiştir (2014:304-307). Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda da, 27 Mayıs’tan sonraki vesayet rejiminin temellerini gösterir şekilde pretoryen bir gelenek vardı.

Ordu, Latin Amerika ülkelerine benzer şekilde Türkiye ve Türkler için de önemli bir kuruluştur ve büyük oranda Türk ordusunun, tarihin çok eski dönemlerinden beri var olduğu düşünülür. Dolayısıyla Türk ordusu, tarihsel olarak da bağımsızlık ve benzeri başarıları göz önünde bulundurularak, her zaman farklı bir aşamada değerlendirilir. Bu, aslında Türk ordusunun sadece nitelik olarak değil, çoğunlukla zihinlerde de özerk bir konumunun olduğunu gösterir. Türk ordusunu, Latin Amerika’daki ordulardan ayıran özelliklerden biri, Latin Amerika’da orduların, kişilerle özdeşleştirilebilmesidir. Örneğin bu, bir siyasi parti üzerinden düşünülürse, parti liderine karizmatik nitelikler atfedilebilir. Cumhuriyet sonrası Türk ordusu örneğinde, ordunun partileşmesindeki ya da ordu içindeki bir grubun, bir siyasi partiyi yönetiyormuşçasına davrandığı türden bir liderlik kültürü yoktur. Türk ordusu biraz da bu yüzden ordu-millet olarak nitelendirilmiştir.

Bu konuda, İslamcı yazar Necip Fazıl Kısakürek’in belirttiği üzere, tek parti döneminin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’a, Milli Şef İsmet İnönü yönetimine karşı darbe yapma önerisini, Çakmak’ın “*Ben Yeniçeri Değilim!*” diyerek reddetmesi önemli bir veridir (Kısakürek, 1970:41-42). Latin Amerika’dan farklı olarak Türkiye örneğinde, bir kişinin ordusu yoktur, mesela Mustafa Kemal Atatürk’ün ordusu denmez. Öyle bir durumda bu gibi karizmatik kimliği olan kişilerin General Atatürk ya da General İsmet İnönü diye hatırlanması gerekirdi - tabii bu ve benzeri kişiler için kullanılan ve onların otoriterliğine gönderme yapmayan Paşa adlandırması bir yana bırakılırsa-, ama onlar daha çok sivil siyasi kimlikleriyle hatırlanmaktadır. Bir diğer deyişle bu kişiler, asker üniformalarıyla ülke yönetme girişimleri olan liderlerden olmamıştır. Bu durum, Türkiye’nin, bir dönem asker-bürokrat kökenli siyasi muktedirler tarafından yönetilirken bile, ordunun siyasete alet edilmediğini göstermiştir.

3. Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısından 1960-1980 sürecinde Latin Amerika ve Türkiye’deki Askerî Rejimler

Latin Amerika’da ve Türkiye’de, kaynağını 1960-1980 sürecinden alan birçok askerî darbe gerçekleşmiş ve bu doğrultuda kısa süreli askerî yönetimler ya da büyük oranda Latin Amerika’da

olmak üzere “*caudillos*”lar kurulmuştur. Bunlardan bazıları; Ekvador’da 1963-1966 ve 1972-1978, Brezilya’da 1964-1985, Bolivya’da 1964-1970 ve 1971-1982, Arjantin’de 1966-1973 ve 1976-1983, Peru’da 1968-1980, Panama’da 1968-1989, Honduras’ta 1963-1966 ve 1972-1982, Şili’de 1973-1990, Uruguay’da 1973-1980 yılları arasında kurulan uzun süreli askerî yönetimlerdir (Loveman, 2011). Türkiye’de ise askerî rejimler, 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra 1.5 yıla yakın bir süre, 12 Eylül 1980 Darbesi’nden sonra ise üç yılı biraz aşan bir süre için yönetimi doğrudan ele almıştır. 1960’larda Latin Amerika’daki askerî darbelerin sıklaşmasıyla ilgili veriler, yukarıda örneği verilen ülkelerdeki çeşitli istikrarsızlıklar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili önemli bir gelişme, 1959 yılında gerçekleşen Küba Devrimi’dir. Sosyalizmi Küba’ya taşıyan bu hareket, ABD perspektifinden bakıldığında da ideolojik bir kırılma noktasıdır. Kendi coğrafyasına yakın bir bölge olan Latin Amerika üzerinde, başta ekonomik olmak üzere, siyasi ve benzeri yönlerden nüfuzu olan ABD’nin, muhtemelen göze alamayacağı tek gelişme, komünizmin ya da sosyalist rejimlerin³ bölgede yayılmasıdır.

ABD, İkinci Dünya Savaşı’nın askerî galibi olmasının yanında savaş sürecinde ekonomisini de en çok geliştiren devlettir. Dolayısıyla savaş sonrası kurulacak uluslararası düzenin de öncüsü olmak istemiştir (Türkeş, 2004:81). Fakat ABD, 1960’ların başında dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. Latin Amerika ülkeleri, ABD’den aldıkları yardımı, sadece ABD’den ihraç ettiği ürünler için kullanabilecektir. ABD’nin bu politikası, Şili, Arjantin, Brezilya gibi bazı bölge ülkelerinde yüksek enflasyon oranları ve kargaşa ortamının doğmasına yol açan birtakım ekonomik, sosyal sorunlar yaratmıştır. Bu ülkelerden biri de, 1962’de, seçimle iktidara gelen Devlet Başkanı Juan Bosch’un, 1963 yılındaki bir darbeyle devrildiği Dominik Cumhuriyeti’dir. ABD’nin, cuntanın başındaki Reid Cabral’a başta maddi destek sunması üzerine Bosch taraftarları ayaklanmıştır. Ardından aldığı bir kararla OAS, ABD’nin Dominik’in başkenti Santa Domingo’ya müdahalesini meşrulaştırmıştır. Bu doğrultuda bölgeye 23.000 asker gönderilmiştir. Bu, hem ABD’nin, Latin Amerika’da kendi görüşlerine yakın askerî rejimleri ayakta tutma çabasına bir örnektir hem de OAS’ı kendi yararına kullandığının bir göstergesidir (Sander, 2008:438-439).

ABD, Brezilya’nın sol eğilimli devlet başkanı João Goulart’ın da 1964’deki bir darbeyle devrilmesini desteklemiştir (Erhan, 2013:97). 1964’de Brezilya’da, 1966’da Arjantin’de gerçekleşen askerî darbeler bürokratik otoriter niteliktedir. İki darbeden sonra da seçimler ertelenmiş, ücret artışları kısıtlanmış ve ekonomik önlemler bürokratlar tarafından yönetici tip ordu modeline uygun olarak daha radikal bir şekilde alınmıştır (Heper ve diğerleri, 1977:74). Örneğin Brezilya’daki darbe “*ulusal güvenlik doktrini*” çerçevesinde oluşturulan bir devlet yapısını mümkün kılmış, bu doğrultuda vatandaşların; siyasi, ekonomik, hukuki ve benzeri alanlarda haklarının kısıtlanmasını sağlamıştır. Türkiye’de 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında üç yıl ülkeyi yöneten ve üst komuta kademesinden beş ordu üyesince oluşturulan kurumun adının “*Milli Güvenlik Konseyi*” olması anlamlıdır (Tanör, 1986:159-160). Ulusal güvenliği koruma iddiası, bir yandan darbe yapan pretoryen ordular için diğer yandan da askerî rejimlerin izlediği politikalar açısından bir meşruiyet aracı durumundadır.

Darbeler sonrasında, olağanüstü önlemler alma hakkına erişen bürokratik otoriter askerî rejimlerin, aldıkları kararlara muhalefet eden de yoktur. Bu zeminde Brezilya’da uygulanan ekonomik önlemlerden bazıları, bir süre için ekonomide olumlu sonuçlar yaratmış ve buna “*Brezilya mucizesi*” adı verilmiştir. Fakat dış ticaret açığı verilmesi, enflasyonun gitgide yükselmesi ve 1973’deki petrol krizi de, petrol ihtiyacının yüzde 80’ini ihraç eden Brezilya’nın ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Brezilya’daki askerî rejim, 1980’lerin başlarında IMF tarafından kendisi için uygun görülen beş yıllık bir ekonomi planını uygulamak zorunda kalmıştır (Kılıç, 2013:164-168). Türkiye’deki askerî darbelerden sonra da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin Çağlar Keyder, 27 Mayıs Darbesi’nden sonraki ekonomik gelişmelerin “*restorasyoncu*” değil “*dönüşümcü*” olduğunu ifade edecektir (2015:177). Öyle ki DP, kırsaldaki oy potansiyelini yansıtabilecek ölçüde tarım burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına öncelik vermiş,

Sungur Savran'ın belirttiği gibi, “*ekonominin bütünüünün sanayinin çıkarlarını temel alan bir planlama yoluyla düzenlenmesine karşı*” çıkmıştır (2016:178). Latin Amerika ülkelerindeki asker-sivil bürokratlar ise Osmanlı Devleti'ndeki ve 1970'lerin sonlarına kadar Türkiye'deki askerî bürokrasinin tersine büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisinin yanında olmuştur (Heper ve diğerleri, 1977:97).

27 Mayıs Darbesi'ne geri dönülecek olunursa, darbe sonrasında askerî hükümet tarafından DPT kurulmuştur. Planlama düşüncesinin destekçileri; asker-sivil bürokratlar, aydınlar ve bir kısım CHP'li siyasetçidir. DPT'nin kuruluş aşamasında, OECD'nin katkılarıyla Hollandalı “*kalkınma ve planlama uzmanı*”, iktisatçı Jan Tinbergen danışmanlık yapmıştır. 1963'de ilan edilen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile daha çok özel sektörün liderlik edeceği, “*iç pazara yönelik sanayileşme*” politikası izlemek hedeflenmiştir (Pamuk, 2018:235-237). Ayrıca Türkiye'de 1960-1980 sürecindeki darbelerden sonra mevcut ekonomiye teşhis koymak ve ekonomik durumu düzeltmek için Dünya Bankası ve benzeri uluslararası kuruluşlarda çalışmış uzmanlar görev alacaktır. 27 Mayıs Darbesi sonrasında bu kişi, daha önce ekonomik sorunlarla ilgili Latin Amerika ülkelerinde çalışmalarda bulunan ve 27 Mayıs Darbesi sonrasındaki Cemal Gürsel Hükümetlerinde bir süre Maliye Bakanlığı yapan “*IMF uzmanı*” Kemal Kurdaş'tır. Brezilya'daki 1964 Darbesi örneğindeki gibi, 27 Mayıs sonrasında kurulan rejim de, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla anlaşmalar yapmış, DP döneminde Başbakan Adnan Menderes'in alamadığı kredileri alabilmiştir (Dinler, 2010:78). Örneğin ABD, 27 Mayıs Darbesi'nin hemen ardından, henüz 5 Temmuz 1960 tarihinde Türkiye'ye, o dönemin parasıyla bir milyar lira bağışlamıştır. Böylece hem Türkiye'nin kendi çizgisinde politikalar izlemesini sağlamış hem de darbe sonrasında kurulan askerî rejimi güçlendirmeye çalışmıştır (Yetkin, 2011:62). Komitecilerin darbe bildirisinde NATO ve CENTO'ya bağlıklarını ifade etmesi bu noktada anlamlıdır. Bu şekilde ABD'ye, Türkiye'nin Soğuk Savaş sürecindeki konumunu koruduğu mesajı da verilmiştir. Ayrıca NATO, sadece 27 Mayıs'la ilgili olarak değil, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 sürecinde de Türkiye'ye yönelik bir kınamada ya da uyarıda bulunmamış, gözle görülür herhangi bir yaptırım uygulamamıştır (Erer, 1966:3; Gürsoy, 2012:4).

Öte yandan 1960-1980 sürecinde Latin Amerika'da, ABD etkisinden nispeten bağımsız olmaya çalışan, daha “*halkçı-kitlesele-reformist*”, bir diğer deyişle eski tip bürokratik otoriter nitelikte rejimler de kurulmuştur (Heper ve diğerleri, 1977:98). 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında bazı askerî yönetimlerin kurulmasında, 1968 yılında birçok ülkede etkili olan toplumsal hareketlilikten esintiler bulunabilir. Bu süreçte, başta gençler, öğrenciler olmak üzere, çeşitli ülkelerdeki işçiler, köylüler ve benzeri grupların, ülkelerindeki yönetimlerden farklı konularda talepleri olmuştur (Uysal, 2018:19-20). Bu doğrultuda, örneğin Bolivya'daki General J.J. Torres rejimi, Ekim 1970'de bir karşı devrimle, “*sendikalar, sol partiler ve öğrenciler*”in de sivil desteğiyle kurulmuş, Bolivya'daki sol kesimlerin isteyeceği türden politikalar izlemiş fakat 21 Ağustos 1971'de sağ eğilimli bir darbeyle devrilmiştir (Rouquié, 1986:332-333). 1968-1975 yılları arasında Peru'da “*Silahlı Kuvvetler Devrimci Yönetimi*” adıyla kurulan korporatist rejim de bu yönde değerlendirilebilir. Bu rejimin “*Peruanismo*” adı verilen bir programla “*millileştirme*”, “*kamulaştırma*” ve “*toprak reformu*” yapmak gibi amaçları vardır. Örneğin çok uluslu bir şirket olan IPC'nin Peru'daki haklarının millileştirilmesi, ABD'nin oldukça aleyhinedir. Bu dönemde Peru'daki askerî yönetim, Sovyet bloku ve Çin ile ilişkilere önem verirken, ABD'nin kendi ülkelerindeki nüfuzunu kırmaya çalışmış ve bölge ülkeleriyle ekonomik iş birliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. 1975'de bir “*iç darbe*” ile devrilen Peru'daki iktidarın yerine gelen askerî rejim ise, kendisinden önceki yönetimin kamucu icraatlarının tersine; özel girişimcilerin lehine, işçilerin aleyhine politikalar izlemiştir (Kılıç, 2013:359-370).

Dolayısıyla 1968'de Peru ve Panama'daki, 1969 ve 1970'de Bolivya'daki, 1972'de Ekvador'daki askerî yönetimler; 1964'de Brezilya ve 1966'da Arjantin'de kurulanlardan farklı niteliklerdedir. Öyle ki ilk grupta sayılan askerî rejimler, özünde “*otoriter*” fakat daha az toplumsal baskı uygulamakta ve daha geniş kitlelerin çıkarlarına önem vermektedir. Ayrıca Latin

Amerika'da bu nitelikte kurulan askerî yönetimler, genelde yukarıdaki Peru ve Bolivya örneklerinde olduğu gibi iktidarı bir karşı darbe yoluyla, sağcı ya da radikal asker bürokratlara kaybetmişlerdir (Rouquié, 1986:322-339). Latin Amerika ülkelerindeki herhangi bir askerî rejimin, ordu içindeki bölünmenin belirginleşmesiyle oluşan cuntalar tarafından yönetimden düşürüldüğü örnekler sayıca çoktur. Bu açıdan Latin Amerika'daki örnekler, istisnaları olsa da Türkiye'deki örneklerden farklıdır. Mesela Arjantin ordusunda, 1962 ve 1963 yıllarında "Azule"ler -Maviler- ve "Colorado"lar -Kırmızılar- adlı iki grup arasında aşırı bir rekabet ortamı yaşanmıştır (Gordon, 1988:204-205; Rouquié, 1986:314). Türk ordusunda da fikir ayrılıkları muhakkak ki olmuş fakat bunun belirginleşmesine ve ayrılıkların ordu içinde bir çatışma haline dönüşmesine çoğunlukla izin verilmemiştir. Zaten bu çizgi aşıldığında, Latin Amerika'da sık gerçekleşen darbe örnekleri karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim Türkiye'de de 12 Mart sürecinden önce, 9 Mart 1971'de darbe girişimi olmuş, Orgeneral Faruk Gürler ve Orgeneral Muhsin Batur'un da içlerinde olduğu bir grup asker, darbe yapma fikrinden vazgeçmiştir. Bu iki general de, ordu içindeki böylesine bir rekabetin, hem ordu hem de tabii ki ülke adına iyi sonuçlanmayabileceği olasılığından hareket etmiş ve dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'la anlaşarak 12 Mart hareketinin içinde yer almıştır (Ünsaldı, 2008:84-85). Tabii Latin Amerika'daki durumdan farklı olarak, Türkiye'de o sırada sivil bir yönetim bulunmaktadır ama en azından bu örnek, ordunun biraz da ideolojik nedenlerden dolayı bölünmesinin önlenmesi açısından dikkate değer. Türkiye ve Latin Amerika'daki askerî rejimler açısından bir diğer karşılaştırma, darbelerden sonraki tasfiyeler üzerinden yapılabilir. Askerî yönetimler tarafından ordu içinde tehdit olabilecek nitelikteki grup ya da kişileri süreçten ayıklamak, elbette onların iktidarda daha fazla kalmalarını sağlayacaktır. Türkiye'deki askerî darbeler, söz konusu tasfiyelere birçok örnek sunar.

İç ya da karşı darbeler, hem askerî rejim kadrolarında hem de ordu içindeki kadrolara yönelik olabilir. Örneğin askerî yönetim, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra ilk olarak ordunun üst komuta kademesinden 235 general ve amiral, 5000 civarında da subayı ordudan tasfiye etmiştir. Öte yandan MBK'nın bölündüğü 14'ler olayı da, Türkiye'deki askerî rejimin kendi kadrolarında yaptığı tasfiyelere bir örnektir (Özdemir, 1995:253-257). Daha çok ideolojik nedenlerden ötürü gerçekleşen 12 Mart sürecindeki tasfiyelerin ilk aşaması ise, 15 Mart 1971'de yapılmıştır. 12 Mart sürecinin etkisiyle orduda yapılan tasfiyeleri, 12 Eylül sürecinin sonuna kalması bağlamında, bir süreç üzerinden düşünmek de mümkündür (Akyaz, 2009:380-382; Ünsaldı, 2008:90). Bu doğrultuda 1984 yılında, 1200 subay ve astsubay ordudan tasfiye edilmiştir. Bu tasfiyelerin otoriter 12 Eylül askerî rejiminin artık olmadığı, sivil siyasete dönüldüğü bir süreçte gerçekleşmiş olması ise dikkat çekicidir (Ünsaldı, 2018:99-100). Benzer tasfiyeler Latin Amerika ülkelerinde de olmuştur. Örneğin Brezilya'daki 1964 darbesinden sonra da, Türkiye örneğindeki gibi bir grup ordu üyesi erkenden emekli edilmiştir. Şili'deki 1973 sürecinde ise, bir grup subay ve astsubayın ordudan tasfiyeleri, ordunun bölünmesini engelleyen nedenlerden biri olmuştur (Rouquié, 1986:314). Öte yandan bir karşı ya da iç darbe haricinde, Latin Amerika'da demokratik yollardan yönetime gelmiş iktidarların da bir darbe yoluyla hükümetten düşürüldüğü örnekler mevcuttur. Mesela 1973 yılında, sivil bir siyasetçi olan sosyalist Salvador Allende ve onun yönetiminin düşürülmesi sonrası, Şili'deki iktidar askerî rejime geçmiştir.

ABD tarafından Küba rejiminin bir destekçisi ya da devamı olarak değerlendirilen Sosyalist Allende hükümeti, ABD'nin çok uluslu şirketlerinin çıkarları için bir tehdit unsuruydu. Darbe gerçekleşmeden, General Augusto Pinochet'e, ABD tarafından diplomatik destek bile sunulmuştu (Heywood, 2013:491). ABD, CIA aracılığıyla daha Allende iktidarı almadan önce ona siyasi komplolar kurmuş, bir yandan Şili'de ekonominin kötü olduğu izlenimini vermeye çalışırken, diğer yandan Şili'ye verilen ekonomik destek kısıtlanmış fakat hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde askerî yardımların seviyesi arttırılmıştır. Böylelikle ABD, 1970'den 1973'e kadar Allende hükümetine karşı gerçekleştirilen beş başarısız darbe girişiminin azmettiricisi⁴ sayılmıştır (1986:248-257). Darbeden sonra kurulan bürokratik otoriter yönetim, serbest piyasa koşulları

yaratmış, gümrük duvarları neredeyse yok edilmiş ve benzeri önlemlerle, Brezilya örneğindeki gibi kısa vadeli bir başarı da sağlanmıştır. Şili ekonomisi geriye giderken süreçten karlı çıkanlar da, daha çok ihracat yapan sanayicilerdir (Rouquié, 1986:269-273). Bu yüzden Şili'deki askerî yönetimi, yönetici tip ordu görünümündeki, bürokratik otoriter yönetimler sınıfına koymakta bir sakınca yoktur.

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında kurulan askerî yönetim ise tam olarak bürokratik otoriter nitelikte değildir ve “düzenleyici” aşamada kalmıştır. Bu bağlamda 27 Mayıs rejimi, dönem dönem Bolivya, Peru, Panama ve Ekvador gibi ülkelerde örnekleri olan, daha çok eski tip bürokratik otoriter rejimlerdeki gibi, “halkçı-kitlesel-reformist” darbeler sınıfına yakındır (Heper ve diğerleri, 1977:93-98). Ayrıca yukarıda, 27 Mayıs sonrasındaki ekonomik uygulamalarla Latin Amerika'da uygulananlar arasında bazı benzerlikler olduğu vurgulansa da, bu örnekler, 27 Mayıs rejiminin, yeni tip bürokratik otoriter nitelikte olduğunu göstermeye yetmez. Çünkü 27 Mayıs sonrasında uygulanan bazı ekonomik, sosyal politikalar, bürokratik otoriter rejimler açısından düşünüldüğünde özgürlükçü bir zeminde gerçekleşmiştir.

Nitekim sendikaların baskı altında tutulması ya da kapatılması türünden önlemler bürokratik otoriter rejimlerde ön plandadır fakat 27 Mayıs askerî rejimin ilk işi de, 1956 yılında DP tarafından kaldırılan “sendika hürriyetinin” tekrardan kabulü olmuştur. Öyle ki 1961 yılı Aralık ayında ordu, gazete işçilerine bir grev esnasında destek verip, gazete sahiplerini işçi taleplerini kabule zorlayabiliyor ya da 31 Aralık 1961'de İstanbul'da toplanan yaklaşık 100 sendikanın çatısı altındaki işçileri destekleyip, işçiler için “Birinci Ordu Kumandanı askerî bandosunu” tahsis edebiliyordu (Weiker, 1967:223). Ayrıca 27 Mayıs sonrasında kurulan askerî komitenin içinde, bir an önce sivil siyasete geçme düşüncesinde olan üyeler çoğunluktadır. Bu yüzden askerî rejimin devam etmesi fikrinde olan radikal görüşlü 14'lerin MBK'dan tasfiye edilmesi, rejimin niteliğini gösteren önemli detaylardır.

Bu paralelde söylenebilecek bir diğer husus, eski bazı askerî bürokratik seçkinlerin ki bu kişiler, 27 Mayıs ve 12 Eylül Darbeleri sonrasında Cumhurbaşkanı olacak olan Cemal Gürsel ya da Kenan Evren olabilir, demokrasinin işletilmesi ve hükümetlerin seçimler yoluyla belirlendiği süreçlerin kapısını aralamalarıdır. 1960-1980 sürecinde, başarılı olmuş üç askerî darbeden sonra yayımlanan bildirimlerde, komiteciler tarafından demokratik düzenin işlemeden yana olduğunun belirtilmesi önemlidir (Ünsaldı, 2008:233-235). Fakat bu husus, Türkiye'de bir vesayet rejiminin varlığından dolayı, muktadirlerin sürece müdahale etmediği anlamına gelmemiştir. Nitekim hem Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 27 Mayıs sonrasında DP geleneğinin devamı olan AP'nin demokratik süreçteki siyasal tavırlarına şekil vermeye çalışmış (Weiker, 1967:113) hem de 12 Eylül sonrasında Cumhurbaşkanı Kenan Evren, demokratik sürecin yolu açıldığında eski asker bürokratların içinde yer aldığı bir siyasi parti olan MDP'yi desteklemiştir (Soysal, t.y.:2132). Türkiye'deki örnekte muktadirlerin gücü olmasına rağmen, askerî yönetimler “düzenleyici” konumda kalmış, Şili'deki Pinochet örneğindeki gibi isimler ortaya çıkmamıştır. Ya da askerî rejim yanlısı olan ve diktatör olma heveslileri varsa da, hep azınlıkta kalmıştır.

12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül Darbesi'ni ise 27 Mayıs Darbesi'nden farklı bir zeminde düşünmek gerekir. Çünkü 27 Mayıs Darbesi, kaynağını daha çok DP ve CHP arasındaki siyasi kutuplaşmadan alır. 12 Mart ve 12 Eylül müdahalelerinin temelinde toplumsal kutuplaşma da vardır (Kaynar, 2017:1103-1104). DP'nin, iktidarda olduğu süreçte asker-sivil bürokrasinin, özellikle de askerî bürokrasinin toplumsal olarak statü kaybı yaşadığı açıktır. Bu statü kaybı, komitecilerin “radikal ve değiştirici görüşler” sahibi kesimlerle yakınlık kurmasına neden olmuştu ki, ekonomik çevreler bu kesimlere bir örnektir ve OYAK'ın⁵ kurulması da bu doğrultuda değerlendirilebilir. Nitekim Gencay Şaylan, 1961 Anayasası'nın yarattığı görece özgürlük ortamında, bürokrasinin ilgi alanının bu şekilde genişlemesi neticesinde, askerî bürokrasideki tutucu görüşlerin arttığını ifade etmiş, 12 Mart ve 12 Eylül süreçlerini de askerî bürokrasideki tutuculuğun kendini göstermesi olarak değerlendirmiştir (1988:457). Tabii 1970'lerde

Türkiye'deki bu tutuculuğun ölçüsü, Latin Amerika'daki gibi uzun süreli askerî diktatörlük geleneği yaratmamıştır fakat askerî müdahalelerden sonra yapılan icraatlar açısından benzerlikler görülebilmektedir.

Öncelikle, 27 Mayıs sürecinde olduğu gibi, ekonomik sorunlara teşhis koymak için darbelerden sonra görev alan isimler; 12 Mart Muhtırası sonrasında Dünya Bankası'nda çalışma deneyimi olan Atilla Karaosmanoğlu, 12 Eylül sürecinde ise Turgut Özal'dır (Dinler, 201:78). 12 Mart sonrasında kurulan Nihat Erim Hükümetlerinde, ekonomi konusunda bürokratik geçmişli olan, uzmanlaşmış üyelerin bulunması tesadüf değildir ve kurulan hükümetin hedefi, başta dışa bağlı sanayileşme ile ilgili çözümler üretmektir. Sanayi burjuvazisinin, kendisinin yararına olması için sunulan programı olumlu bulması ise anlamlıdır (Gevgilili, 1973:237-249,298). IMF, Türkiye'den, 1968'den sonra devalüasyon ve dış ticaret rejimlerinin liberalleşmesi yönünde politikalar geliştirmesini istemiş, bu doğrultuda 10 Ağustos 1970 tarihinde dış finansman sağlamak için devalüasyon ilan edilerek bir hamle yapılmıştır. Korkut Boratav'ın belirttiği üzere, IMF'nin bu konudaki isteklerinin tamamlanması için, muhtıra sonrasında kurulan rejim tarafından toplu sözleşmeler ve grevler askıya alınmış ve daha önce Brezilya ve Arjantin'de de örnekleri görüldüğü gibi ücretler dondurulmuştur (2010:128).

12 Eylül sonrasında yapılanlar da, 1977'den sonraki ekonomik bozukluklarla bağlantılıdır. IMF bu üç yılda Türkiye'den birtakım düzenlemeler yapmasını istemiştir. Bunun üzerine 24 Ocak 1980 kararları diye bilinen, "*neoliberal*" nitelikte bir program ortaya konulmuştur. Sungur Savran, 12 Mart sürecinde kurulan yarı-askerî rejimin, 27 Mayıs sonrasında eksik bırakılan düzenlemeleri tamamlamakta yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Buna göre mevcut ekonomik sistem tamamen ortadan kalkmalıydı ve bunu yapan 12 Eylül'den sonra kurulan askerî rejim oldu. Uygulanan ekonomi politikaları, Latin Amerika'da uygulananlardan farklı da değildi (Boratav, 2010:147-152; Savran, 2016:198). Askerî yönetim, 24 Ocak 1980'de alınan kararların uygulanmasını sağlayan yegâne unsurdu. Fakat Türkiye'deki enflasyon artışı, Brezilya'daki askerî rejim döneminde olduğu gibi devam etti. Zira, Turgut Özal'ın dış bağlantıları sayesinde kazanılan kredilere rağmen bütçenin açık vermesi, sürekli para basmayı gerektirdi. İşçi hakları bu süreçten olumsuz etkilendi ve sendikalar etkisizleştirildi. (Pamuk, 2018:266).

Nitekim 27 Mayıs rejiminin yukarıda ifade edilen özgürlükçü politikalarının tersine, 1963 yılından sonra çıkarılan yasalarla milli güvenliğin sağlanmasına tehdit oluşturduğu gerekçe gösterilerek 100'den fazla grev ve lokavt durduruldu. Bu yasalar, 24 Ocak kararlarının alınmasıyla birlikte artacak ve özellikle, özel sektördeki kesimlerin yararına olacak şekilde, grevlerin engellenmesi türünden nedenlerle uygulama alanı bulacaktır (Tanör, 1986:90-91). İsmet Akça'nın belirttiği gibi bu dönemde, "*neoliberal güvenlik siyaseti ve devleti*" yaratılmaya çalışılmış, OYAK örneğindeki gibi bazı kesimler süreçten ekonomik fayda sağlamıştır (2010:21-23). Dolayısıyla her ne kadar bir yarı askerî rejim olarak adlandırılrsa da 12 Mart ve 12 Eylül askerî müdahaleleri ile, 27 Mayıs'taki darbe sürecinin tersine, yeni tip bürokratik otoriter askerî rejimler kurulmuştur (Heper ve diğerleri, 1977:96). Askerî yönetimler, darbe ortamında daha rahat kararlar alabilmiştir. Dolayısıyla halkın söz konusu kararlara tepki göstermesi de imkânsızlaşmıştır. Dolayısıyla Türkiye'deki 1960-1980 sürecinde iç pazara dönük ithal ikamesine yönelik ekonomi politikalarından 12 Eylül süreci sayesinde liberal politikalara geçiş sağlanmıştır.

Latin Amerika'da ve Türkiye'deki darbelerden sonra yaşanan bir diğer gelişme, komitecilerin/cuntacıların, iktidarda oldukları süreç sonrasında ne yapacaklarına dair garantiler elde etme gereklilikleridir. Çünkü hem ordu içinden iktidarı ele geçiren başka bir cuntanın hem de sivil siyasete geçildikten sonra oluşan demokratik ortamın etkisiyle, onların cezalandırılma olasılığının belirmesi, askerî rejimin üyeleri (Örs, 1996:13) açısından, içinde bulunulan durumdan "*çıkış garantileri*" alınmasını gerektirmiştir. Onlar için söz konusu garantiler, hukuksal bir zeminden hareketle sağlanmıştır. Dolayısıyla bu garantileri sağlamak için ya bir yasa yapılır ya da yeni yapılacak anayasada, çıkış garantilerine yer verilir (Gezgüç, 2017:70-71; Ergezen ve

Oğuz, 2020:145-146). Mesela Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi sonrasında yapılan 1961 Anayasası ile 14’lerin ayrılmasından sonra MBK’da kalan cuntacılar için daimî ya da temelli senatörlük hakkı verilmiş, iki aşamalı meclis sistemine geçildiğinden dolayı bu kişiler artık Cumhuriyet Senatosu’ndaki birer senatör olarak dokunulmaz bir konuma erişmiştir (Resmî Gazete, 1961:4205). Bu mevki, hem daimî senatörlerin hayatlarını garanti altına alıyor hem de darbe öncesindeki şartların tekrardan oluşmaması için, onlara siyasi alanda mücadele etme ve dolayısıyla darbenin kazanımlarını koruma şansını veriyordu.

Sonuç

Latin Amerika’daki ordular, Türk ordusuna göre daha karmaşık bir yapıdadır. Bu yüzden ordudaki ideolojik bölünme türünden gelişmeler, Latin Amerika ülkelerinde daha fazla yaşanmıştır. 1960-1980 sürecinde pretoryen bir geleneğe sahip olan Latin Amerika ve Türkiye’de, ya bürokratik otoriter ya da Türkiye’de 27 Mayıs 1960 sonrasında kurulan askerî yönetim gibi nispeten daha halkçı, reformcu askerî rejimler kurulmuştur. 27 Mayıs sonrasında, sendikal hareketlerin serbest bırakılması gibi özellikler, özgürlükçü adımların atıldığını gösterir. Latin Amerika’da ise, Peru, Bolivya, Panama, Ekvador gibi ülkelerde bir dönem kurulan askerî rejimler, 27 Mayıs Darbesi’yle benzer ölçülerde değerlendirilebilir. Bu nitelikteki askerî rejimlerin de bir ölçüde otoriter olabileceği unutulmamalıdır. Örneğin 27 Mayıs sürecinde toplumsal baskı, DP destekçilerine, özellikle de DP’li siyasi seçkinlere yöneliktir. Üç eski DP’linin idamları, MBK’dan oy birliğiyle alınmış bir kararın sonucunda gerçekleşmesine de, gerektiğinde askerî rejimin otoriter yönü de olduğunu ortaya koyar.

Peru ve daha sonra Allende’nin devlet başkanı olduğu sosyalist Şili gibi istisnaları olsa da, Bolivya, Panama, Ekvador gibi ülkelerde yer yer kurulan bu tarz rejimler; yeni tip bürokratik otoriter rejimlere göre daha kısa süreli iktidarlar kurabilmişler ve genelde yerlerini bir karşı darbeyle, uzun süreli, sağ eğilimli askerî rejimlere bırakmışlardır. O yıllarda dünya ekonomik sisteminin merkezdeki gücü olan ve arka bahçesindeki Latin Amerika ülkelerine birçok defa ekonomik destek sunan ABD, bölgeye darbeler yoluyla, kendi zihniyetine yakın rejimleri ayakta tutmaya çalışarak etki etmiştir. Bu arada bu ülkeleri ekonomik olarak kapitalist sisteme eklemeye çalışmak da ABD’nin bir diğer amacıdır. Arjantinli siyaset bilimci O’Donnell’in yaptığı tespitler de göstermektedir ki, bürokratik otoriter rejimler için ekonomik önlemler fazlasıyla önemlidir. Türkiye örneğinde de 12 Mart ve daha çok 12 Eylül süreçlerinde, Latin Amerika’daki gibi bürokratik otoriter askerî rejimler kurulmuştur. 12 Mart ve 12 Eylül sonrasındaki ekonomik önlemlerin alınmasında, ordunun da OYAK bağlantısıyla önemli bir unsur olduğu unutulmamalıdır. Latin Amerika’daki Brezilya, Arjantin ve Şili’de bir dönem kurulan uzun süreli askerî rejimler ve Türkiye’deki 12 Eylül askerî rejimi tarafından uygulanan politikalar açısından benzerlikler vardır. Yeni tip bürokratik otoriter yönetimlerin kurulduğu örneklerde, genelde IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası organizasyonlarda çalışmış kişiler göreve getirilmiştir. Yine, ithal ikameci sanayileşme yerine daha çok dışa açık, serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu ve neo-liberal politikaların izlendiği bir ekonomik ortamın oluşturulmaya çalışılması hem Latin Amerika ülkelerinde hem de Türkiye’de kurulan askerî yönetimler açısından bazı ortak özelliklerdir. Askerî rejimler, zoru kullanma ve genellikle yeniden oluşturduğu hukuki zeminden hareketle yönetme gücüyle, buradaki baskıcı ve yasakçı rolü, kendisine yönelik hiçbir tepki gelemenden oynamıştır. Böylece istenilen politikalar rahatça uygulanabilmiştir. Bu da, örneğin 1980 sürecinde Türkiye’deki askerî bürokrasinin siyasi olarak değil ama ekonomik olarak bir rejim değişikliğine neden olduğu anlamına gelmektedir.

Kaynakça

- Akça, İ. (2010). Ekonomide Askerin Varlığı, Askerî Sermaye, Oyak. Nihal Boztekin (Ed.) *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim* (Çev. Salih Bayram). (s.17-26). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyaz, D. (2009). *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2016). Türkiye'de Siyasal İdeolojilerde ABD / Amerika İmgesi: Amerika: "En" Batı ve "Başka" Batı, Uygur Kocabaşoğlu (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık* (s.147-169). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2010). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Daldal, A. (2004). The New Middle Class as a Progressive Urban Coalition: The 1960 Coup d'Etat in Turkey. *Turkish Studies*, 5 (3): 75-102.
- Dinler, A. Hamdi. (2010). 27 Mayıs: İlerici Bir Devrim Midir? Tolga Ersoy ve Haydar Çetinbaş (Ed.) *27 Mayıs: Bir Darbenin Anatomisi* (s.57-82). İstanbul: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Duverger, M. (1963). *Siyasi Rejimler* (Çev. Yaşar Gürbüz). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duverger, M. (1965). Diktatörlük Üstüne (Çev. Bülent Tanör). İstanbul: Dönem Yayınları.
- Erer, T. (1966). 27 Mayıs Düşmanları. *Son Havadis*. (2070): 3.
- Ergezen, T. ve Oğuz, Ceren U. (2020). Soğuk Savaş Döneminde Latin Amerika ve Türkiye'de Ordunun Siyasetteki Rolü. *Novus Orbis Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 2 (2): 131-152.
- Erhan, Ç. (2013). ABD'nin Latin Amerika'ya Bakışını Şekillendiren Öğeler. Ozan Zengin (Ed.) *Latin Amerika Çalıştayı Bildiriler Kitabı* (s.81-103). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Finer, Samuel E. (2002). *The Man on Horseback the Role of the Military in Politics*. New Brunswick and London, Transaction Publishers.
- Gevgilili, A. (1973). Türkiye'de 1971 Rejimi: Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçiş Aşaması. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Gezgüç, Gözde M. (2017). *Arjantin (1976), Brezilya (1964), Şili (1973) ve Türkiye'de (1980) Askerî Darbeler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Gordon, Dennis R. (1988). Withdrawal in Disgrace: Decline of the Argentine Military, 1976-1983. Constantine P. Danopoulos (Ed.) *The Decline of Military Regimes: The Civilian Influence* (s.199-224). Boulder and London: Westview Press.
- Gürsoy, Y. (2012). *Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü*. Mustafa Aydın (Ed.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Heper, M., Göksu, G. ve Öcal H. (1977). Latin Amerika Deneyimleri Işığında Türkiye'de Asker Sivil İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 37 (1-4): 71-98.
- Heywood, A. (2013). Siyaset (Çev. B. B. Özipek v.d.). Ankara: Adres Yayınları.
- Huntington, Samuel P. (2006). *Asker ve Devlet* (Çev. K. Uğur Kızılaslan). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- İnalçık, H. (2017). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – IV âyânlar, tanzimat, meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnsel, A. (1997). Siyasal Rejim Bunalımının Nedeni Olarak Devlet. *Birikim*. (95): 74-78.
- İnsel, A. (1999). Cumhuriyet döneminde otoritarizmin sürekliliği. *Birikim*. (125-126): 143-166.

- Kaynar, Mete K. (2017). Yetmişler Türkiye'sine Altmışlı Yıllardan Bakmak. Mete Kaan Kaynar (Ed.) *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (s.1091-1107). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keskin, F. (2008). ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri. Baskın Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası* (s.527). C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (2015). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, M. (2013). *Soğuk Savaştan Bugüne Darbeler ve Devrimler I*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kısakürek, N. F. (1970). *Benim Gözümde Adnan Menderes*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Lewis, B. (2014). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Boğaç Babür Tuna). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Loveman, B. (2011). Military Government in Latin America, 1959-1990. <https://www.sciencegate.app/document/10.1017/s0022216x00022732> (Erişim Tarihi: 01.01.2022).
- Luttwak, E. (1996). *Bir Uzmanın Gözüyle: Darbe*. (Çev. Edip İ. Polat). Ankara: Yaba Yayınları.
- Örs, B. (1996). *Türkiye'de Askerî Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özbudun, E. (2016). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, H. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özkan, M. (2021). Latin Amerika Askerî Darbeleri: Nedenleri, Sonuçları ve Etkileri. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 4 (2): 371-390.
- Pamuk, Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Perlmutter, A. (1969). The Praetorian State and the Praetorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Politics, *Comparative Politics*, 1 (3): 382-404.
- Halk Oyuna Sunulacak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. *Resmî Gazete* (31 Mayıs 1961, Sayı:10816). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2022).
- Rouquié, A. (1986). *Latin Amerika'da Askerî Devlet*. Şirin Tekeli (Ed.). (Çev. Cüneyt Akalın v.d.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sağiroğlu, H., Kakioğlu, F. ve Yeşilyurt, A.H. (Ed.). (1961). *Hürriyet Meş'alesi: 27 Mayıs Milli Türk İhtilâli*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Koll. Şti.
- Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Savran, S. (2016). *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri: 1908-1980*. C. 1. İstanbul: Yordam Kitap.
- Sayarı, S. ve Bilgin, Hasret D. (2015). Karşılaştırmalı Siyaset Alanının Gelişimi. Sayarı, S. ve Bilgin, Hasret D. (Ed.) *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar* (s.5-24). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Soysal, İ. (t.y.). 12 Eylül Sonrasının Başlıca Partileri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul: İletişim Yayınları. 2132-2140.
- Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Şaylan, G. (1988). *Ordu ve Siyaset; Bonapartizmin Siyasal Kültürü. Bahri Savcı'ya Armağan* (s.449-459). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Tanör, B. (1986). *İki Anayasa 1961 ve 1982*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Türkeş, M. (2004). NATO Bağlamında ABD-Türkiye İlişkilerinde Devamlılık ve Değişim. Faruk Sönmezoğlu (Ed.) *Türk Dış Politikasının Analizi* (s.379-403). İstanbul: Der Yayınları.
- Uysal, A. (2018). Mayıs 68 ve Toplumsal Hareketlerin Uluslararası Dolaşımı. Ömer Turan (Ed.) *Toplumsal Tarih '68 Özel Sayısı*. (293): 18-23.

- Ünsaldı, L. (2008). *Türkiye'de Asker ve Siyaset* (Çev. Orçun Türkay). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yetkin, Ç. (2011). *Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971 - 12 Eylül 1980*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Weiker, Walter F. (1967). *Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilâli*. İstanbul: Cem Yayınevi.

¹ Söz konusu profesyonelleşmeyle birlikte, alanının uzmanı olan ve yaptığı işi mesleği haline getiren kişiler ifade edilmektedir. Samuel Huntington'un belirttiği üzere, günümüz modern ordularındaki subaylar da birer profesyoneldir. Bu yönleriyle profesyonel subaylar, Roma dönemindeki askerlerden ayrılır (2006:9-20).

² 1970'lerde Latin Amerika'da darbelerin daha öncesine göre nispeten azalmasıyla bölge ülkelerindeki refah artışı arasında paralellik vardır (Heywood, 2013:489).

³ Bunun bir örneği, 1962 yılında SSCB'nin, ABD topraklarına çok yakın mesafedeki bir ada olan Küba'ya, orta menzilli ve nükleer başlık taşıyan füzeler yerleştirmesiyle ortaya çıkan "*Küba Füze Krizi*"nde görülmüştür. ABD bu gelişmeyi kendi güvenliği açısından bir tehdit olarak algılamış ve sürecin sonunda SSCB'ye geri adım attırılmıştır (Sönmezoğlu, 2014:354-355).

⁴ Latin Amerika'daki darbelerle ilgili bir başka husus, darbelerde rol alan cuntacıların yurt dışında, özellikle Amerika tarafından eğitilmiş kişilerden oluşmasıdır. Birçok Latin Amerikalı asker, 1962 yılına kadar "*Karayipler Askerî Okulu'nda*"; sonraki süreçte ise, "*Birleşik Devletler Amerikalı Askerî Okulu'nda*" eğitim almıştır. Askerlerin temel amacı ülkelerini dış tehlikelere karşı korumak olmasına rağmen, Amerika etkisindeki bu okullarda daha çok "*iç güvenlik*" ile ilgili konularda eğitimler verilmiştir. Bu doğrultuda, 1950-1965 yılları arasında 31.600 asker eğitim görürken, bu sayı 1970'de 54.270, 1975'te ise 71.651 kişiye ulaşmıştır. Söz konusu Amerikan okullarındaki eğitim müfredatının yüzde 20'sinin komünizmle mücadeleyle ayrılmış olması da Soğuk Savaş şartlarında eğitilen askerlerde oluşturulmak istenen zihniyeti ortaya koyan önemli bir detaydır (Rouquié, 1986:144-147; Özkan, 2021:382). Türk ordusu mensupları, Latin Amerika'daki boyutlara ulaşan bir yurt dışı eğitim ağı içerisinde değillerdir. Bu konu, 27 Mayıs Darbesi üzerinden örneklendirilirse, 38 kişilik MBK'nın tamamı; Latin Amerika'daki birtakım cuntacıdan farklı olarak temel eğitimlerini kendi ülkeleri olan Türkiye'de almışlar ve kendi alanlarındaki Harp Okulu'nu ve Harp Akademisi'ni bitirmişlerdir. Ardından MBK'nın yaklaşık üçte ikisinin, yurt dışında -başta Amerika'da olmak üzere, İngiltere, Almanya, Kanada gibi genellikle NATO ülkelerinde- çeşitli eğitimler aldıkları ve birçok MBK üyesinin de, NATO ve CENTO gibi kuruluşlarda, yine ya eğitim aldıkları ya da çeşitli görevlerde buldukları görülmektedir (Sağiroğlu ve diğerleri, 1961).

⁵ 27 Mayıs Darbesi sonrasındaki askerî yönetim tarafından ekonomik dağılımdan pay almak için kurulan bir sermaye grubu olan OYAK, Türkiye haricinde Nikaragua, Şili, Guatemala, El Salvador, Honduras, Ekvador, Bolivya ve Kolombiya gibi Latin Amerika ülkelerinde de bulunuyordu (Akça, 2010:17).

